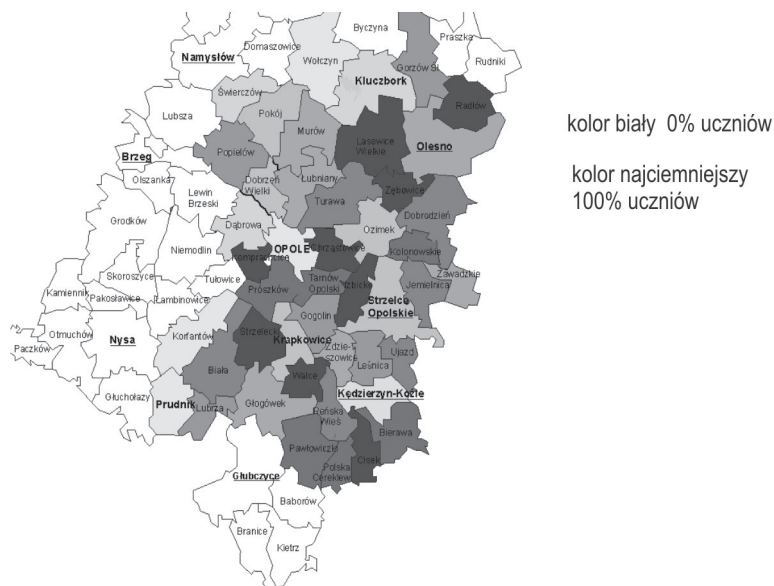

Andrzej Popiołek*

Znaczenie edukacji dla mniejszości narodowych i etnicznych z perspektywy rozwoju oświaty w regionie

Perspektywy rozwojowe i problemy na przykładzie województwa opolskiego

Na terenie województwa opolskiego 20% (28 332 z 137 904) dzieci i młodzieży uczęszczających do przedszkoli i szkół uczy się w różnych formach języka mniejszości narodowej niemieckiej. W przypadku mniejszości etnicznej romskiej dodatkowe zajęcia edukacyjne są prowadzone dla 0,13% tej samej grupy, czyli dla 190 wychowanków i uczniów. Poniższe mapki pokazują geograficzne rozmieszczenie wspierania mniejszości na Opolszczyźnie.

Ryc. 1. Intensywność nauczania języka niemieckiego jako ojczystego w szkołach podstawowych na Opolszczyźnie, wg gmin

* Pełnomocnik Opolskiego Kuratora Oświaty ds. mniejszości narodowych i etnicznych oraz kontaktów zagranicznych. Wystąpienie z dnia 24 września 2014 r.

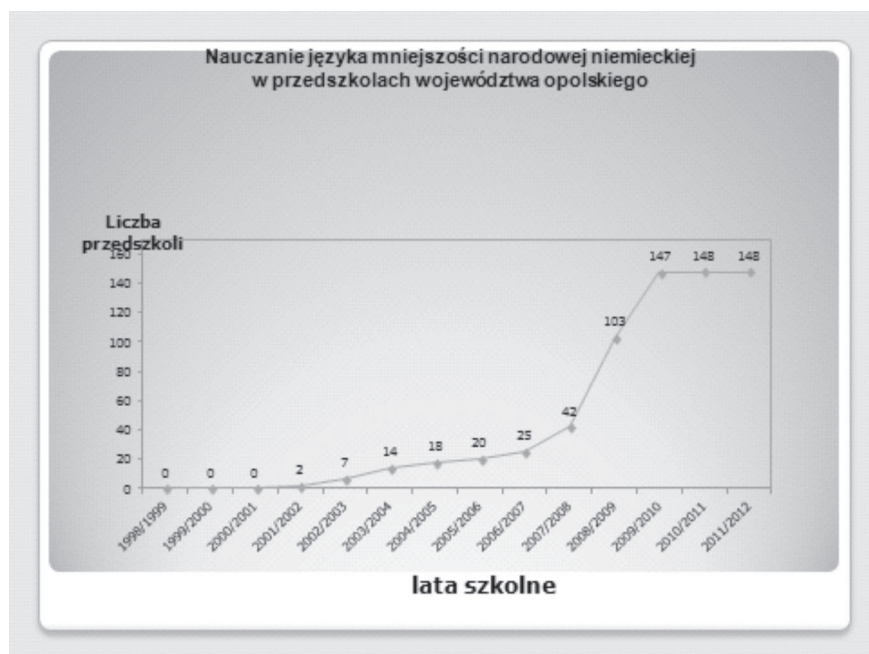

Ryc. 2. Szkoły z zajęciami wspierającymi uczniów romskich, według gmin
(czarne punkty oznaczają poszczególne szkoły z zajęciami wspierającymi uczniów romskich)

Jeżeli przeanalizować dynamikę rozwoju nauczania języka mniejszości narodowej niemieckiej w placówkach naszego regionu w ostatnich dwudziestu latach, to nasuwa się wniosek, że poza szkolnictwem ponadgimnazjalnym liczbowe zapotrzebowanie na nauczanie języka mniejszości narodowej niemieckiej zostało spełnione. Szczególnie dotyczy to szkół podstawowych i gimnazjów. W wychowaniu przedszkolnym należy jeszcze oczekiwać niewielkiego zwiększenia się liczby placówek.

Problemem od wielu lat jest brak proporcjonalnie dużego nauczania języka mniejszości niemieckiej w szkołach ponadgimnazjalnych. W zeszłym roku szkolnym 2013/2014 były 4 takie placówki, w których naukę pobierało 106 uczniów, co stanowi zaledwie 3% tej liczby uczniów, którzy uczą się języka w tej formie w gimnazjach.

Poniższe wykresy ukazują dynamikę rozwoju szkolnictwa dla mniejszości narodowej niemieckiej na terenie województwa opolskiego od roku szkolnego 1991/1992, kiedy to powstawały pierwsze szkoły podstawowe z nauczaniem języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej.

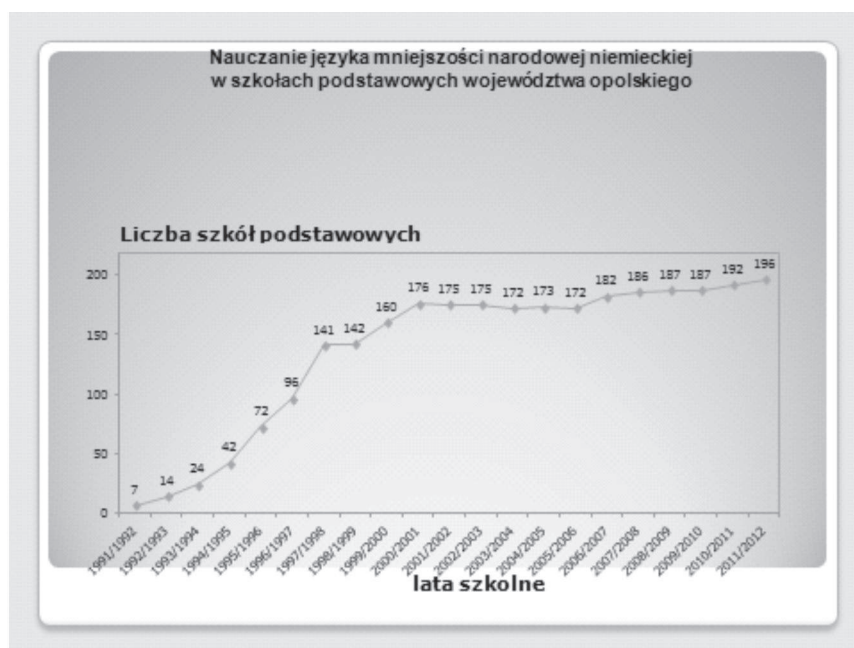

Ryc. 3. Nauczanie języka mniejszości narodowej niemieckiej w przedszkolach województwa opolskiego

Dane z ubiegłego roku szkolnego 2013/2014 wskazują ponownie na 148 przedszkoli i oddziałów przedszkolnych.

Jak widać z powyższego wykresu, od roku szkolnego 2009/2010 nastąpiła stabilizacja liczby przedszkoli i oddziałów przedszkolnych z formami podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej niemieckiej w naszym regionie, co oznacza, że możliwy jej przyrost będzie już niewielki. W ubiegłym roku szkolnym skorzystało z tych

zająć w placówkach przedszkolnych 6769 dzieci, czyli 22% dzieci uczęszczających do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych.

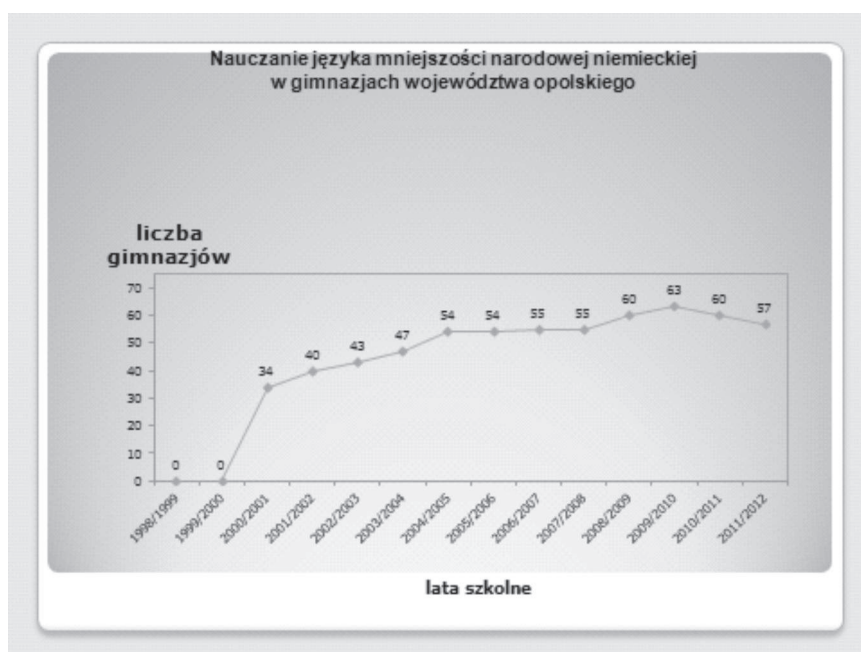
Ryc. 4. Nauczanie języka mniejszości narodowej niemieckiej w 204 szkołach podstawowych województwa opolskiego – rok szkolny 2013/2014

W szkolnictwie podstawowym najwięcej placówek z tym nauczaniem zaobserwowano w zeszłym roku szkolnym i zmiany będą teraz powodowane procesami demograficznymi tak jak w innych szkołach. W roku szkolnym 2013/2014 skorzystało z nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej niemieckiej na tym etapie edukacji 17 726 uczniów, czyli 36% wszystkich uczniów szkół podstawowych w naszym województwie. Jak widać na wykresie, stabilizacja nastąpiła w roku szkolnym 2000/2001.

Gimnazja od chwili powstania bardzo szybko (jak na procesy edukacyjne) osiągnęły stabilizację liczby placówek w roku szkolnym 2004/2005, kiedy uczono języka niemieckiego jako mniejszościowego w 54 placówkach, a w roku szkolnym 2013/2014 było ich 60. W tych szkołach 3837 uczniów uczyło się języka niemieckiego w tej formie, co stanowiło 14% wszystkich uczniów gimnazjów w naszym regionie.

Powyższa analiza stanu liczbowego nauczania języka niemieckiego jako języka ojczystego wykazuje, że na różnych etapach edukacyjnych różny odsetek dzieci

i młodzieży uczy się niemieckiego w tej formie: przedszkola 22%, szkoły podstawowe 36%, gimnazja 14% i szkoły ponadgimnazjalne 0,3%. Ten stan jest utrwalony od kilku lat, chociaż może się wydawać, że w takiej sytuacji normalne powinno być, aby te wartości były do siebie bardzo zbliżone. Jeżeli w szkolnictwie podstawowym ci uczniowie to 36%, to podobny odsetek powinien być w przedszkolach i na innych etapach edukacyjnych. Jest to widoczny problem tej edukacji, ale nie wynika on z braku możliwości takiego nauczania, a raczej z braku wniosków rodziców. Najwyraźniej to widać w szkolnictwie ponadgimnazjalnym, gdzie potencjał kadrowy do tego typu nauczania jest duży, brakuje jednak takiego zapotrzebowania wśród uczniów i rodziców.

Ryc. 5. Nauczanie języka mniejszości narodowej niemieckiej w 60 gimnazjach województwa opolskiego – rok szkolny 2013/2014

Województwo opolskie pod względem szkolnych form podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej mniejszości i językowej jest bardzo szczególnym miejscem. W roku szkolnym 2012/2013 w tym regionie odbywało się 52% takich zajęć w skali całego kraju. Oczywiście nie jest to bez znaczenia dla kształtowania systemu oświaty na Opolszczyźnie. Przedstawione liczby świadczą o intensywności występowania tego nauczania. W sposób szczególny wyróżnia nas nauczanie języka mniejszości narodowej niemieckiej, które stanowiło we wspomnianym roku

szkolnym 72% takiego nauczania w Polsce. Poniższa tabela pokazuje to w rozbiciu na etapy edukacyjne ze wskazaniem na liczbę placówek oraz liczbę dzieci i młodzieży w poszczególnych województwach.

Tab. Liczba uczniów i placówek z nauką języka mniejszości narodowej niemieckiej w 2012 r. (dane SIO 2012/2013)

Etap edukacyjny	Województwo opolskie	Województwo śląskie	Województwo warmińsko-mazurskie	Razem
	Liczba placówek/ uczniów	Liczba placówek/ uczniów	Liczba placówek/ uczniów	Liczba placówek/ uczniów
Przedszkola	149/5941	23/709	3/40	175/6690
Szkoły podstawowe	196/17 382	93/7289	7/341	296/25 012
Gimnazja	57/4063	24/1512	3/67	84/5642
Szkoły ponadgimnazjalne	7/126	0	0	7/126
Razem	409/27 512	140/9510	13/448	562/37 470

Wyraźnie widać, że na tle innych regionów, poza szkolnictwem ponadgimnazjalnym, następuje wspomniane już wypełnienie zapotrzebowania na placówki z nauką języka mniejszości narodowej niemieckiej. Polega ono jednak głównie na realizacji podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej niemieckiej w najprostszej z przewidywanych prawem formie nauczania języka niemieckiego jako ojczystego na dodatkowych zajęciach. Wspomniane przepisy prawne pozwalają na prowadzenie jeszcze w placówkach oświatowych nauczania w dwóch językach oraz prowadzeniu zajęć w języku mniejszości, jednak nie są one popularne w przedszkolach i szkołach. W roku szkolnym 2013/2014 nauczanie dwujęzyczne prowadzono w 2 przedszkolach województwa opolskiego, 3 szkołach podstawowych i 3 gimnazjach. Tylko 3 placówki przedszkolne wprowadziły zajęcia w języku mniejszości narodowej niemieckiej. Przy takiej liczbie szkół i przedszkoli prowadzących zajęcia podtrzymujące poczucie tożsamości narodowej niemieckiej w omawianym regionie powinno być więcej placówek oświatowych z nauczaniem dwujęzycznym i w języku mniejszości. Jednak nie ma takiego zapotrzebowania wśród rodziców i młodzieży, a i kadrowo brakuje jeszcze nauczycieli przedmiotów władających na tyle dobrze językiem niemieckim, aby prowadzić takie zajęcia. Organizacje mniejszości i z mniejszościami związane

prowadzą szeroką kampanię na rzecz wprowadzania innych form podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej.

Ryc. 5. Placówki oświatowe planujące w perspektywie 5 lat wprowadzenie nauczania w dwóch językach, wg gmin

W zakresie prac nad aktualizacją dokumentu rządowego „Strategia rozwoju oświaty mniejszości niemieckiej w Polsce” Kuratorium Oświaty w Opolu wykonało w 2013 r. szeroko zakrojone badania dotyczące perspektyw nauczania w dwóch językach, języku polskim i mniejszości narodowej niemieckiej w placówkach oświatowych województwa opolskiego. Badania te potwierdziły niewielkie zapotrzebowanie na tę formę

podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej niemieckiej. Za rok i za 2 lata takie nauczanie zamierzają wprowadzić 3 placówki, za 4 lata – 2, a za 5 lat – 5 placówek. Na pewno jedną z barier do wprowadzenia takiego nauczania jest brak wykwalifikowanej kadry, ale równocześnie badanie pokazało, że na terenie omawianego regionu istnieje 17 placówek mających taką kadrę, jednak nieprowadzących nauczania za względu na brak zainteresowania rodziców. Nauczaniu języka mniejszości narodowej niemieckiej w formie dodatkowego przedmiotu powinna częściej towarzyszyć nowa jakość, jaką gwarantuje nauczanie w dwóch językach lub nauczanie w języku mniejszości. Jak wynika z powyższych danych, nie ma w tym automatyzmu i przeszkodą nie są tylko braki kadrowe, ale może przede wszystkim brak woli rodziców lub brak świadomości, że takie formy nauczania nie są obciążeniem dla ich dzieci, ale dodatkową szansą edukacyjną.

Kadra nauczycieli języka mniejszości narodowej niemieckiej w ciągu tych 22 lat bardzo się zmieniła i w zasadniczej swojej części ma pełne kwalifikacje do nauczania języka niemieckiego. System Informacji Oświatowej podawał w roku szkolnym 2013/2014, że w analizowanym regionie mamy 458 nauczycieli języka niemieckiego uczących go jako mniejszości narodowej na 300 etatach. Z tej liczby 431 (94%) ma kierunkowe wykształcenie wyższe magisterskie. W tej szczególnej funkcji, jaką muszą spełniać ci nauczyciele wobec dzieci i młodzieży mniejszości narodowej niemieckiej, wymagają oni szczególnych form wsparcia merytorycznego. Dodatkowo należy pamiętać, że nie są oni kształceni w naszym kraju w języku ojczystym, a w obcym, co wymaga od nich dodatkowego nakładu pracy. Od 20 lat prowadzony jest „Program Niwki” dotyczący doskonalenia nauczycieli i skierowany głównie na potrzeby mniejszości narodowej niemieckiej. Powstał on z inicjatywy kuratorium opolskiego, a obecnie jest prowadzony przez Urząd Marszałkowski w Opolu, choć kuratorium pozostaje w jego radzie programowej. Od kilku lat program ten zawiera m.in. formy doskonalenia odnoszące się do wielokulturowości regionu i kraju, przekazując też nauczycielom wiedzę o mniejszościach narodowych, etnicznych i językowych w Polsce. Z czasem powinien on również chociaż po części rozwiązywać problemy związane z brakiem wyboru wśród podręczników i przykładowych programów nauczania do nauki języka niemieckiego jako ojczystego poprzez tworzenie zespołów autorskich. Bezpośrednim realizatorem tego zadania jest Regionalne Centrum Rozwoju Edukacji w Opolu, a swoim zasięgiem obejmuje ono od dwóch lat również województwo śląskie.

Jak już wspomniano, w świetle przedstawionych danych sytuacja liczbowa, poza szkolnictwem ponadgimnazjalnym, przedstawia się dobrze, brakuje jednak wprowadzenia w większej skali nauczania w dwóch językach i w języku mniejszości. Sytuacja ta może się powoli zmieniać na lepsze, ponieważ edukacja tej mniejszości jest organizowana na podstawie dobrych przepisów prawa oraz ma dofinansowanie

z budżetu państwa. Dodatkowo państwo tworzy system zachęt dla takich działań, zmieniając strukturę dopłat preferujących nauczanie w dwóch językach. Należy też dodać, że panuje dobra atmosfera wokół tej tematyki w naszym regionie, o czym świadczy to, że na 416 placówek prowadzących u nas to nauczanie w przeciągu ostatnich 3 lat wpłynęła tylko jedna skarga oraz wysłano na prośbę rodziców 3 wyjaśnienia do dyrektorów szkół w sprawie procedury wycofywania wniosku o takie nauczanie. Warto tu zaznaczyć, że nie odnotowano żadnej skargi, interwencji czy też informacji o odmowie przyjęcia wniosku o nauczanie języka mniejszości czy też innej formy wsparcia mniejszości. Na stronie internetowej Kuratorium Oświaty w Opolu znajduje się dobrze oznaczona podstrona Edukacja dzieci i młodzieży mniejszości narodowych i etnicznych, gdzie można znaleźć bieżące wiadomości i ważne informacje z tego zakresu tematycznego.

W tym materiale jedynie na początku zaznaczono wymiar prowadzonych na terenie naszego województwa zajęć dla dzieci i młodzieży mniejszości etnicznej romskiej. Jest on w porównaniu z edukacją mniejszości narodowej niemieckiej bardzo mały, ale to nie znaczy, że mniej ważny. W roku 2012 z inicjatywy wojewody opolskiego opracowano raport w sprawie sytuacji mniejszości etnicznej romskiej na terenie naszego województwa, którego znaczącą częścią była analiza działań związanych z organizacją zajęć w szkołach i przedszkolach. Ponadto Kuratorium opiniuje corocznie ok. 80 wniosków w ramach rządowego programu „Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce”. Środowiska romskie nigdy nie występowały do szkół o organizację zajęć wspierających jakikolwiek z dialektów języka romskiego. Wsparcie tej społeczności w oświacie polega na organizacji zajęć wyrównawczych, opiekuńczych i rozwijaniu zainteresowań głównie artystycznych.

Opolszczyzna jest szczególna, jeżeli chodzi o wielokulturowość jej mieszkańców i ma to duży wpływ na proces dydaktyczny i wychowawczy w placówkach oświatowych analizowanego regionu, o czym świadczy wielość zajęć wspierających mniejszości. W trakcie roku szkolnego 2013/2014 co tydzień odbywało się 5391 lekcji języka mniejszości narodowej niemieckiej i ok. 50 zajęć dla mniejszości etnicznej romskiej. Odbywają się też liczne dni innych kultur, przeglądy i festiwale oraz konkursy na temat różnorodności narodowej i etnicznej. W podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej i etnicznej mieszkańców regionu zaangażowanych jest, poza wieloma innymi:

- 458 nauczycieli języka niemieckiego jako ojczystego,
- ok. 30 nauczycieli wspierających dzieci romskie,
- 7 asystentów romskich,
- 428 dyrektorów placówek organizujących zajęcia dla mniejszości,
- 48 przedstawicieli organów prowadzących.

W ubiegłym roku szkolnym 2013/2014 w przedszkolach i szkołach naszego województwa brało udział w różnych zajęciach (głównie języka niemieckiego jako mniejszości narodowej) podtrzymujących poczucie tożsamości narodowej i etnicznej 28 522 dzieci i młodzieży, czyli 20,7% z 137 904 uczęszczających do placówek oświatowych tego regionu. Ma to ogromny wpływ na specyfikę systemu oświaty i na planowanie jego rozwoju. Wyzwaniami przyszłości dla tego rodzaju edukacji pozostaje kultura prawna (znajomość prawa) zainteresowanych stron oraz podnoszenie jakości tych zajęć zarówno od strony merytorycznej, jak też form organizacji (nauczanie w dwóch językach i w języku mniejszości).